

СУЧАСНА ПЕДАГОГІЧНА ОСВІТА: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

УДК 378.937

ПРОФЕСІОНАЛІЗМ МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА ІНОЗЕМНОЇ МОВИ
ЯК СОЦІАЛЬНО ОЧІКУВАНИЙ І ОСОБИСТІСНО ВАГОМИЙ РЕЗУЛЬТАТ ЙОГО
МАГІСТЕРСЬКОЇ ПІДГОТОВКИ

Ірина Андрейкова

*Одеський національний політехнічний університет***Анотація:**

У статті з'ясовано специфіку педагогічного професіоналізму як професійно важливої якості особистості майбутнього викладача іноземної мови вищого навчального закладу. Продемонстровано різні дослідницькі підходи до тлумачення сутності педагогічного професіоналізму. Узагальнено його провідні ознаки як особистісно значущого результату магістерської підготовки майбутнього викладача іноземної мови.

Ключові слова:

професія, професіоналізм, педагогічний професіоналізм, магістерська підготовка майбутнього викладача іноземної мови.

Аннотация:

Андрейкова Ирина. Профессионализм будущего преподавателя иностранного языка как социально ожидаемый и лично значимый результат его магистерской подготовки

В статье отображена специфика педагогического профессионализма как профессионально важного качества личности будущего преподавателя иностранного языка высшего учебного заведения. Продемонстрированы различные исследовательские подходы относительно толкования сущности педагогического профессионализма. Обобщены его ведущие признаки как лично значимого результата магистерской подготовки будущего преподавателя иностранного языка.

Ключевые слова:

профессия, профессионализм, педагогический профессионализм, магистерская подготовка будущего преподавателя иностранного языка.

Resume:

Andreykova Iryna. Professionalism of a future foreign language teacher as a socially expected and personally significant result of his master degree preparation

In the article the specifics of pedagogical professionalism as a professionally important quality of the identity of a future foreign language teacher of a higher educational institution is represented. Various research approaches concerning interpretation of the essence of pedagogical professionalism are shown. Its leading signs as a personally significant result of master degree preparation of a future foreign language teacher are summarized.

Key words:

profession, professionalism, pedagogical professionalism, master degree preparation of a future foreign language teacher.

Постановка проблеми. Сучасний стан розбудови ступеневої освіти в Україні, зокрема на рівні функціонування магістратури, порушує проблему формування науково-педагогічних працівників нового типу, здатних до творчої викладацької та інноваційної діяльності у вищих навчальних закладах, що увійшли до єдиного європейського науково-освітнього простору. Нові європейські вимоги та пріоритети в межах динамічного розвитку Болонського процесу значно актуалізують питання ефективності функціонування магістратури, оновлення змісту, форм і методів психолого-педагогічної підготовки майбутніх викладачів, зокрема закладання в них основ педагогічного професіоналізму.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Ретроспективний аналіз відомих висловлювань видатних філософів (Аристотель, Демокрит, Платон, Сократ, Квінтіліані, Ж.-Ж. Руссо, Ф. Прокопович, Г. Сковорода, М. Драгоманов) і зарубіжних та вітчизняних педагогів-класиків (І. Песталоцці, Я. Коменський, К. Вентцель, А. Дистервег, О. Духнович, П. Каптерев, С. Русова, К. Ушинський та ін.) доводить, що всі вони звертали особливу увагу на певні ознаки високопродуктивної педагогічної праці та робили спроби обґрунтувати відповідні вимоги до індиві-

дуальних рис учителя як особистості й професіонала. Науково-теоретична й експериментальна розробка різноманітних аспектів проблеми професіоналізму педагогічної діяльності розпочалася лише наприкінці 20-х рр. ХХ століття, чому сприяли започаткування цілеспрямованих дидастологічних досліджень (М. Гармсен, С. Гінзбург, М. Зотін, Р. Кутепов, Т. Лубенець, М. Мамонтов, Т. Маркар'ян, Г. Прозоров, Я. Чепіга та ін.), пошук шляхів підвищення ефективності організації педагогічної освіти (П. Блонський, А. Калашников, Н. Крупська, А. Макаренко, А. Мединський, С. Миропольський, В. Сорока-Росинський, М. Пістрак, А. Пінкевич, С. Шацький та ін.), становлення й розвитку дидастологічних наукових шкіл (Ф. Гноболін, І. Зязюн, Н. Кузьміна, І. Раченко, В. Сластьонін, Н. Тарасевич, Р. Хмельюк, Н. Хміль, О. Щербаков).

Значна активізація комплексних вітчизняних і зарубіжних досліджень, присвячених проблемі педагогічного професіоналізму, на сучасній методологічній і методичній базі спостерігалася на зламі ХХ-ХХІ століть (І. Багаєва, Л. Гребенкіна, Б. Дьяченко, М. Кларін, А. Маркова, Л. Мітіна, Л. Пуховська, Є. Рогов, Р. Роман та ін.) і триває досі (І. Богданова, Н. Гузій, Є. Карпова, Н. Кічук, З. Курлянд, О. Цокур), особливо в межах педаго-

гічної акмеології, педагогічної деонтології, дидактики, педагогічного менеджменту й самоменеджменту. Зумовлено це тим, що вимоги до професіоналізму педагога в період модернізації вітчизняної освіти при впровадженні нових державних освітніх стандартів значно підвищуються, у зв'язку з чим виникає необхідність більш ретельного дослідження цієї проблеми.

Проблема підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації здебільшого досліджувалася в контексті традицій удосконалення діяльності соціального інституту аспірантури (І. Аносов, О. Бухнієва, О. Глузман, Л. Кондрашова, В. Курило, О. Мещанінов, В. Павлова, Н. Поживілова, С. Резниченко, І. Руснак, О. Цокур та ін.). При цьому увагу науковців привертало питання вдосконалення професійної діяльності та поведінки майбутнього викладача сучасного вищого навчального закладу, що повинні відповідати нормам, принципам і вимогам, які систематизує педагогічна етика та деонтологія (М. Васильєва, А. Гусейнов, Е. Гришин, Г. Полякова, Л. Хоружа).

Але на сьогодні в педагогіці вищої школи не розкрито сутність і механізм функціонування цілісного процесу магістерської підготовки науково-педагогічних кадрів як професіоналів відповідної галузі, з урахуванням їх діяльності як суб'єктів інноваційного науково-освітнього середовища вищого навчального закладу. Саме це й зумовило актуальність нашої статті.

Формулювання цілей статті. Мета дослідження полягає у з'ясуванні сутності педагогічного професіоналізму майбутнього викладача іноземної мови як соціально очікуваного та особистісно значущого результату його магістерської підготовки.

Виклад основного матеріалу. Виходячи з потреби виявлення сутності професіоналізму майбутнього викладача іноземної мови, магістерська освіта якого передбачає фундаментальну фахову й психолого-педагогічну підготовку для реалізації функцій професійної діяльності у вищих навчальних закладах, ми, насамперед, намагалися уточнити визначення необхідних для цього базових понять. Так, аналіз довідкової літератури й різних типів словників засвідчив, що поняття «професіонал» і «професіоналізм» походять від латинського слова *Professio* («pro» – за і «fateri» – зізнаватися [2]), яке спочатку означало «проголошення віри», «публічне визнання долі», «проголошую своєю справою». На 1541 рік припадає найперша фіксація слова «професія» у значенні «набуте ремесло», а з 1576 року цей термін вже широко вживається на позначення опису «заняття», за допомогою якого людина заробляє на життя. Надалі під професією розуміли: відносно самостійний вид діяльності, заняття, що зумовлений суспільним

поділом праці й потребує певної підготовки; вид трудової діяльності людини, предмет її постійних занять, а також свідчення наявності у людини знань, умінь і досвіду, що дають змогу кваліфіковано виконувати певну роботу; вид трудової діяльності (занять) людини, що володіє комплексом спеціальних теоретичних знань і практичних навичок, набутих у результаті спеціальної підготовки, досвіду роботи.

Поняття «професіонал» науковці здебільшого тлумачать так:

– людина, що володіє не тільки достатньою сумою знань, умінь і навичок для діяльності в певній галузі, результати якої стабільні, відповідають еталонам і певним цінностям (соціальне замовлення), виробленим на певній стадії історичного розвитку, але й здатністю безперервного саморозвитку. Атрибутивними ознаками виступають компетентність, результативність, здатність до саморозвитку (Т. Новикова);

– особа, яка обрала постійне, оплачуване заняття як свою професію і володіє необхідними для цього знаннями, вміннями й добре розуміється на справі (В. Онушкін, Є. Огарьов);

– адепт (носій) професіоналізму, працівник, рівень професіоналізму якого забезпечує ефективну реалізацію його посадової функції (Є. Климов).

У контексті нашого дослідження вартим уваги видається той факт, що в ряді країн професіоналами називають тільки осіб вільних професій, дипломованих фахівців і вищих посадових осіб у галузі промисловості або комерції. Атрибутивними ознаками професіонала в такому разі стають наявність посади й компетентності, оскільки вважається, що поза посадою та її функціями немає професіонала.

Отже, поняття «професіонал» носить суперечливий характер, оскільки, з одного боку, пов'язується з самим фактом належності людини до певної професії внаслідок отримання диплома певного фаху, а з іншого, – із високим рівнем її виконавської майстерності, певними особистісно-професійними рисами, що забезпечують ефективність саморегуляції й реалізації функцій професійної діяльності тощо. Тому, зіставляючи різні аспекти аналізованого поняття, ми розумітимемо під професіоналом майстра своєї справи, носія «професіоналізму», який добре знає фах, якісно виконує професійні завдання та функції, відповідає фаховим стандартам на найвищому рівні тощо.

Щодо терміна «професіоналізм», то він досить активно використовується у психологічній, педагогічній, соціологічній, економічній та іншій літературі. У багатьох наукових джерелах зафіксовано понад 60 визначень цього поняття, яке в межах психології праці, професіографії, педагогі-

ки вищої школи, загальної та педагогічної акмеології набуло статусу центральної категорії. Так, професіоналізм обов'язково характеризується високою продуктивністю та ефективністю діяльності фахівця, яка виявляється на кожному з її основних етапів, а також у всіх структурних і функціональних компонентах. За основу показника професіоналізму береться квантифікація продуктивності діяльності, її оптимальна інтенсивність і напруженість, висока організованість і точність дій фахівця, здатного, переслідуючи соціально вагому мету, зберігати своє здоров'я, постійно розвиватися як особистість і професіонал, мати такі риси, як: надійність, стабільність й опосередкованість [1, с. 292].

Здійснивши ґрунтовний і багатоаспектний аналіз феномену професіоналізму, О. Бодальов, насамперед, пов'язав його з яскраво виявленою професійною спрямованістю, загальними та спеціальними здібностями, глибокими й усебічними знаннями в галузі професійної діяльності, гнучким володінням уміннями, необхідними для творчого виконання його функцій. Із цього приводу вчений писав, що «...справжній професіоналізм завжди пов'язаний із сильною й міцною мотиваційно-емоційною зарядженістю на здійснення саме цієї діяльності й на досягнення в ній унікального, неординарного результату» [1, с. 74]. Диференціюючи рівні професіоналізму, дослідник вважає, що підставою для досягнення фахівцем найвищого рівня професіоналізму є не стільки його відповідні знання й уміння, скільки спеціальні здібності, які за своїм змістом і формою щільно «притерті» до вимог конкретної професійної діяльності. Серед них учений виділяв моральну вихованість як особистісну здатність професіонала до трансформації загальнолюдських цінностей у свої власні [1, с. 78].

Викладений вище погляд підтверджується результатами акмеологічних досліджень, проведених Є. Богдановим, О. Деркачем, В. Зазикіним, Н. Кузьміною. Вони продемонстрували, що становлення професіоналізму у фахівців різних професій здійснюється за схожими закономірностями, що зумовлені набуттям ними акмеологічних інваріантів професіоналізму, під якими розуміються основні риси й уміння професіонала, що забезпечують високу стабільну ефективність його діяльності, незалежно від її змісту та специфіки. Науковці одностайні в тому, що професіонали високого класу, незалежно від виду їх професійної діяльності, виявляють спільність в особливостях психологічних механізмів стимулювання ними власної мотивації та саморегуляції творчої активності, а також схожість у поєднанні певних груп особистісних і професійних рис, що зафіксовано як наявність:

– загальних акмеологічних інваріантів професіоналізму, незалежних від професійної специфіки діяльності, складником яких є: розвинута антиципація, що виявляється в умінні точно, надійно й «на майбутнє» прогнозувати, передбачати розвиток ситуацій, що виникають у процесі виконання діяльності; високий рівень саморегуляції, який виявляється в умінні управляти своїм станом, високою працездатністю, стресостійкістю, постійною готовністю до екстремальних дій, здатністю мобілізувати свої ресурси в необхідний момент; уміння приймати сміливі й оригінальні рішення, їх надійність, вчасність і точність, нестандартність та ефективність; креативність, що виявляється не тільки у високому творчому потенціалі, а й у спеціальних уміннях творчо виконувати професійні завдання; висока й адекватна мотивація досягнення;

– специфічних акмеологічних інваріантів професіоналізму, притаманних професіоналам високого рівня, які успішно реалізують конкретні види діяльності, що певним чином відображають особливості здійснення ними функцій конкретної професійної діяльності [5].

Професіоналізм обов'язково містить у собі систему особистісно-професійних стандартів, які роблять фахівців-професіоналів особистостями винятковими, тому що орієнтують їх саме на високу якість виконання функцій професійної діяльності, а також вироблення системи особистісно-деонтологічних норм регуляції власної поведінки та взаємин з оточенням. Саме тому професіонал як майстер своєї справи належить до категорії «модальної особистості», яка формується внаслідок керованої професіоналізації та соціалізації, под дією зовнішнього й внутрішнього контролю. Виявом модальності особистості слугує факт усвідомлення професіоналом своєї професійно-статусної належності до цієї категорії фахівців, прагнення сформувати в собі необхідні риси й уміння, розуміння своїх потенційних можливостей як представника цієї групи, що знаходить своє вираження в поняттях «престиж професіоналізму» й «імідж професіонала» [4].

Професіоналізм висуває до суб'єкта праці певні жорсткі зобов'язання, що відображають не тільки вимоги більш високого стандарту якості діяльності, але й впливають на його особистість і систему взаємин так, що кожне нове його професійне досягнення стає основою для корекції й зміни системи особистісних норм регуляції у бік підвищення рівня професіоналізму. Як наслідок, автори акмеологічних досліджень одностайні в тому, що коли фахівець характеризується як справжній професіонал, то він, крім виділених вище загальноспецифічних інваріантів професіоналізму, обов'язково володіє високим особистісним акмеологічним рівнем. Тому професіоналам висо-

кого акмеологічного рівня властива наявність: системних рис, соціальної відповідальності й громадянської позиції, високих особистісних і професійних стандартів, індивідуальної ресурсності (внутрішній потенціал), динамічності, схильності й здатності до неперервного саморозвитку [5]. На цій підставі ще одним найважливішим інваріантом професіоналізму вчені вважають «внутрішній потенціал» фахівця-професіонала, який тлумачать як «силу його особистості».

Професіоналізм педагога – поняття складне й багатоаспектне, що має свою історію походження й різні тлумачення. Вивчення особливостей становлення педагогічної професії й, особливо, етапів розвитку професійної педагогічної освіти засвідчило, що формування особистості педагога залежить від різних критеріїв, що визначають його професіоналізм. Зумовлено це домінуванням певних освітніх парадигм і відповідних педагогічних цивілізацій [2].

Так, наприклад, традиційно-класична парадигма педагогічної освіти, що домінувала з моменту її виникнення й до початку ХХ століття, визначала професіоналізм педагога як високий рівень знань із предмета й володіння методикою його викладання, у якій пріоритет надавався репродуктивним методам як гарантам якнайшвидшого передавання наукової істини. У рамках технократичної парадигми педагогічної освіти, яка, починаючи з середини ХХ століття стала активно впроваджуватися й до кінця століття повсюдно поширилася, становлення педагогічного професіоналізму пов'язувалося з оволодінням педагогом готовими технологіями трансляції предметних знань учням. У руслі розуміння ролі й місця педагога як елемента освітньої технології, що виконує переважно функції транслятора готових для засвоєння учнями знань, педагогічний професіоналізм розглядався тільки у площині вузькоспеціальних знань і виконавських умінь. У крайньому прояві такий педагог, перетворюючись на виконавця інструкцій, готових технологій, реалізатора соціального та державного замовлення, втрачаючи статус активного суб'єкта педагогічної діяльності, ставав лише її інструментом, який може бути замінений технічним пристроєм [5].

Сьогодні відбувається процес поступового становлення гуманістичної, особистісно орієнтованої парадигми, що розглядає педагогічну освіту як соціальний інститут, покликаний допомогти педагогові в набутті свого власного індивідуального образу, в усвідомленні свого зв'язку з усім сущим і в знаходженні свого місця у світі – природному, соціальному, духовному, професійно-педагогічному. У рамках цієї парадигми професіоналізм педагога не обмежується його предметно-методичною підготовкою, оскільки він пов'язується з його особистісною педагогічною

позицією та ціннісно-смісловим самовизначенням, за допомогою усвідомлення ціннісних настанов своєї професійно-педагогічної діяльності, розуміння її сенсу (буття з учнями) і свого місця в ній (усвідомлення своєї «самості») у сучасній соціокультурній ситуації. Така світоглядна позиція передбачає освоєння педагогом принципово іншої нормативної структури професійної діяльності: створювати освітні ситуації, які утворюють живу тканину освітнього процесу. Вільне володіння цим змістом робить педагога не просто суб'єктом діяльності, для чого він повинен володіти способами науково-педагогічного дослідження, дидактичного конструювання та проектування, організаційного управління, а й суб'єктом власного особистісно-професійного розвитку, тобто його автором і розпорядником. Отже, педагог у гуманістичній парадигмі розглядається не стільки як носій професійних і особистісних рис, зумовлених його соціальною роллю та функціональними обов'язками, скільки як духовний наставник, якому притаманна гуманістична педагогічна свідомість і самосвідомість, творча особистість, що одухотворює освітнє середовище своїми смислами.

Саме таке розуміння сутності педагогічного професіоналізму покладено в основу нашого дослідження, присвяченого вивченню проблеми магістерської підготовки майбутніх викладачів іноземної мови. У зв'язку з цим, ми поділяємо принципову позицію тих учених, які, анітрохи не применшуючи важливості спеціальної предметної підготовки майбутнього викладача іноземної мови, засуджують підхід, коли викладання у вищих навчальних закладах здійснюють випускники, які не мають відповідної професійно-педагогічної освіти. Правомірність такої позиції аргументується тим, що становлення людини як професіонала тісно пов'язане з розвитком її як особистості, тобто її збагаченням через появу нових психічних рис, оволодіння новими видами професійної діяльності та спілкування, яких не було раніше.

Висновки. Отже, різноманітні й суперечливі погляди на тлумачення сутності педагогічного професіоналізму свідчать про складність і багатогранність означеного феномену, про його динамічний характер, що виявляється в постійному русі, зміні, перетворенні компонентів, що становлять його цілісність і породжують щоразу новий, якісно інший рівень саморозвитку педагога й володіння ним професійною діяльністю. При цьому цілісність педагогічного професіоналізму виявляється в тому, що він є системним утворенням, яке складається з узгоджених компонентів із власними характеристиками, що розкривають й інтегрують не тільки актуальні, а й потенційні нереалізовані можливості суб'єкта педагогічної діяльності, удосконалення та перетворення якої багатоваріа-

нтне й продуктивне за наявності психолого-акмеологічних умов і чинників.

Педагогічний професіоналізм майбутнього викладача іноземної мови – це процес і результат реалізації його продуктивної практичної та психічної (зовнішньої і внутрішньої) активності, що характеризується рефлексивністю управління процесами, які відбуваються у сфері іншомовної освіти.

Формування професіоналізму майбутнього викладача іноземної мови в особистісному плані здійснюється відповідно до трьох напрямів:

– шляхом зміни всієї системи діяльності з навчання іноземних мов, її функцій та ієрархічної побудови;

– шляхом зміни особистості суб'єкта, що виявляється як у зовнішніх проявах (моториці, мовленні, емоційності, формах спілкування), так і у формуванні елементів професійно-педагогічної самосвідомості та світогляду;

– шляхом зміни відповідних компонентів настанов суб'єкта щодо об'єкта науково-педагогічної діяльності у вищому навчальному закладі.

Отже, педагогічний професіоналізм – це якісна характеристика майбутнього викладача іноземної мови як успішного суб'єкта й менеджера науково-освітнього процесу, заснована на синтезі інтегрованих психолого-педагогічних і спеціальних знань, узагальнених педагогічних умінь і здібностей, особистісних і професійно важливих якостей, що забезпечують його готовність до навчання іноземних мов і полікультурного виховання студентів, а також постійного саморозвитку та самовдосконалення в означеній соціально-професійній ролі. Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у вивченні основних напрямів формування професіоналізму майбутнього викладача іноземної мови в особистісному плані.

Список використаних джерел

1. Бодалев А.А. Вершина в развитии взрослого человека: характеристики и условия достижения / А.А. Бодалев. — М.: Флинта-Наука, 1998. — 230 с.
2. Большая советская энциклопедия гл.ред. А. М. Прохоров. — М.: Сов. энциклопедия, 1975. — 984 с.
3. Гузій Н.В. Педагогічний професіоналізм: історико-методичні та теоретичні аспекти: монографія / Н.В. Гузій. — К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2004. — 243 с.
4. Ісаченко В.В. Формування професійно-педагогічного іміджу у майбутніх викладачів вищої школи: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Вікторія Володимирівна Ісаченко. — Одеса, 2006. — 187 с.
5. Маркова А.К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. — М.: МГУ, 1996. — 127 с.

References

1. Bodalev, A. A. (1998). *The peak of development of an adult: characteristics and conditions to achieve it*. Moscow: Flinta-Nauka. [in Russian].
2. *Great Soviet Encyclopedia*. (1975). In A. M. Prokhorov. Moscow: Soviet Encyclopedia. [in Russian].
3. Guziy, N. V. (2004). *Pedagogical professionalism: historical-methodical and theoretical aspects: monograph*. Kyiv: National Pedagogical University named after M. P. Drahomanov. [in Ukrainian].
4. Isachenko, V. V. (2006). *Formation of professional and pedagogical image of the future higher school teachers*: Thesis for the degree of Candidate of pedagogical sciences: 13.00.04. Odesa. [in Ukrainian].
5. Markova, A. K. (1996). *Psychology of professionalism*. Moscow: MGU. [in Russian].

Рецензент: Сегеда Н.А. – д.пед.н., професор

Відомості про автора:
Андрейкова Ірина Богданівна
 Одеський національний
 політехнічний університет
 пр. Шевченка 1, м. Одеса,
 Одеська обл., 65044, Україна
 doi:10.7905/нвмдпу.v0i10.696

Надійшла до редакції: 19.04.2013 р.

Прийнята до друку: 23.05.2013 р.